

Govor održan 11. travnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije

"Presvietli itd. Poznato je stanovnikom hrvatske naše domovine, koliko unutarnje nevolje, kolike duševne tuge morali su već dosada podnositi svi oni, koji su u novije vrijeme, upaljeni ljubavju za svoj rod i jezik i za domovinu svoju, počeli misliti i raditi kao vjerni domorodci, kao iskreni rodoljubi i kao vriedni potomci slavjanskih pređah svojih, noseći i čuteći slavjansku krv u sebi. -- Neću ovdj a govoriti o velikih i najboljih poglavarih ove države, kojim su sadašnje okolnosti stvorile toliko gorkih danah; neću govoriti o protivnicih narodnosti nše hrvatske i neprijateljih cieloga naroda slavjanskoga, koji su svakomu domorodcu toliko krat urinuli mač u srdce; - sve je pretrpljeno sve će vremenom biti i zaboravljeno. Mi smo bili dosada strpljivi; jer duh naš bio je slobodan; nije čutio lance, to se je mogao razvijati i braniti proti svakom napadanju; ali sada počimlje se već voditi boj i proti duhu našem i proti mislim našim! mi ne smijemo već misli naše objavljivati svietu, jer se one na drugi nacin izjašnjivaju, a našoj literaturi i razviću narodnosti stavljaju se grde zapreke, proti očitoj volji milostivnoga kralja našega, koj želi i zapovieda, da se tomu nikakove granice ne imaju stavljati; od koga pako bivaju najveće zapreke? Od censure, od jedne časti, koje mi u našem zakoniku ni ne poznamo; od jednog čovjeka, koj je u našu domovinu kao tuđinac poslan i koj duh niti jezika niti naroda našega ne pozna! Cielu kupovi pisamah počivaju sad već u prahu, koji diktatorskim podpisom 'ad typum non admittitur' zahman cekaju da bieli sviet vide; toliki duha puni zemljaci uztežu se što pisati i misli svoje tiskom priobčiti, bojeći se jur unapried, da će jim trud zahman biti i da ce njihovo djelo pod pandže tigrove doći - zato ja u ime svih literatorah slavne stališe i redove učtivo molim, da sredstva poprimiti udostoje, kako da se naša literatura bude mogla slobodnije kretati, da se pisma, koja o narodnosti i takozvanih pitanjih života našega rade, ne zabranjuju i da se nečuveni despotizam cenzure naše ukine, budući da mi već ni takove stvari, koje su u Beču, Pešti i u našem carstvu tiskane, citirati i nanovo tiskati ne smijemo. Nu za jedno pozorne činim slavne stališe i redove da cilj naš prije postići nećemo, dok se za cenzora ne postavi takov muž, koj je u našoj domovini rođen i koj jezik naš dobro poznaje; - zajedno molim slavne stališe i redove, da se proti istomu sadašnjemu cenzoru od strane slavne ove varmeđe u našem državnom saboru tužba ili 'gravamen' podigne, kao proti čovjeku, koj naš materinski jezik ne zna, i koj ne samo pojedine osobe nego i sve domorodne literatore i sve domorodce sumnjivimi čini, budući da radi jedne jedine rieči čak ciele sastavke izbrisuje i za tim po svietu razglasuje, da mi od cara ruskoga, od izdanja nase domovine, i od propasti nasega vladanja snivamo, a to niti znati neće, da smo mi vjerni podložnici onoga vladara, koj u Beču stoluje i kojeg mi našim zovemo:!"

Govor održan 2. svibnja 1843. u Hrvatskom saboru

Preuzvišeni gospodine grofe Bane! Presvietli Uelmože!
Slavni Stališi i Redovi!

Kao što svaki pravi Hrvat i Slavonac, tako sam i ja velikom zaisto radosti i nutrnjim uzhićenjem razumio, da sl. stališi i redovi ovih kraljevinah žele podignute katedrah za narodni naš jezik i literaturu, kako ja mislim, ne samo u Akademiji, nego u celom distriktu Akademije zagrebacke; čim bez dvojbe to steći žele, da se svi

izobraženi stanovnici kraljevinah naših svoj materinski jezik dobro i izvrsno nauče. Nu pitam ja s poniznim dopustenjem: za kakovu ce korist i svrhu biti učenje našega jezika? kakovim uspjehom? kakovom posljedicom? kakovim trudom učit će se ga stanovnici domovine naše, ako sa znanjem njegovim ne bude nikad nikakovo dobro skopčano? ako po njem nitko ništa ne bude si mogao zaslužiti! i ako mi nikad nećemo pomisliti uvesti ga a javni život? zaista će ostati on bez toga kao i dosada u tmuni, s njim će se zabavljati samo oni, koji baš zato vremena imali budu, uostalom neće ga ipak veća stran naroda znati, a oni, koji se s javnim životom bave i koji su u javnih službah stavljeni, zanemarit će ga kao i dosada; podignutje pako naših katedrah i učionah neće na drugo služiti nego na zasljepljenje domorodacah i tudinah. - - Znam ja, da mi kako smo ovdje sakupljeni, s veće strane naš jezik dobro ne znamo i da se u cijeloj domovini našoj osobe obadvojeg spola lahko na prste prebrojiti dadu, koje u svom materinskom jeziku dobro govoriti, čitati i pisati znadu, a šta je tomu uzrok, nego to: da ga mi u javnom životu i u poslovih nigdje ne upotrebljavamo i s njim se samo natoliko zabavljamo kao gizdavi gospodar sa svojim plaćenim slugom.

Još ne zna veća stran naroda našega kakova je to višnja slast i milina svojim prirođenim materinskim jezikom govorit moći i smjeti; to samo on može iskreno čutiti, koj je duže vremena među tuđimi narodi u tuđih državah stanovati i živjeti morao. - Mi svoj jezik čuvamo još uvijek samo za družinu i za naše kmete! - u občinski život i u poslove uveli smo u onih još barbarskih vremenih, kad na cielom svijetu jedini jezik latinski za izobražen i izdjelan držao se jest, taj jezik; u društveni život i u familiju našu uvuko se je s vremenom jezik njemački i promienio prirođenu našu narav i način misljenja otacah naših, u Primorju pako učinio je to jezik talijanski. - Šta smo mi postigli po tom, nego to, da smo se oduđili samim sebi, da smo se odcielili od susjedne jednorodne brace svoje, i da mnogi od naroda našega ni ne znadu od kojega su naroda i koji puci po rodu, po krvi i po jeziku spadaju k nama!!!

Mi gledamo svaki dan kako nam domovina sve dublje i dublje propada, kano imanje one djetce, što su pod svakojakimi tutori; svaki si tutor utakne nješta u đep, svaki si nješta prisvoji, napokon djetci nece ostati ništa. Mi smo malo Latini, malo Niemci, malo Talijani, malo Mađari i malo Slavjani, a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš ništa! Mrtvi jezik rimski a zivi magjarski, njemački i talijanski, to su naši tutori, živi nam se groze, mrtvi vas drži za grlo, duši vas i nemoćne vas vodi i predaje živim a ruke; sada imamo jos toliko sile, da se suprotstavimo mrtvom, zamala nećemo moći nadvladati žive, ako se čvrsto ne stavimo na svoje noge tj. ako svoj jezik ne utvrdimo u domovini i ne postavimo ga vladajućim. - Susjedi naši, osobito braća nasa konstitucionalna Mađari, neće već odstupljivat od svojega jezika i iz prijateljstva i uljudnosti prama nam ili iz drugog kakova uzroka nece ga zaista zamjenjivati ma s ikojim drugim a najmanje mrtvim; nu i to trebovati od njih značilo bi: svezat htjeti orlu krila, da k nebu ne poleti; njihova stalnost i jedinstvo a jeziku nadvladat će zaisto našu nestalnost, neslogu i mješariju.

Culi smo jucer preuzvišenu gospodu bana i biskupa pred sakupljenimi slavniimi stališi i redovi ovih kraljevinah izjaviti se, da će oni u velikom saboru ugarskom i magjarski govoriti, ako time stvari i nasoj domovini budu hasnit mogli; mi se tomu nismo protivili, niti se želimo, nam je drago da su i preuzvišena gospoda toga mnienja, da Hrvati i Slavonci u javnom životu ne moraju uvijek kod jezika latinskoga ostati, i njihova misao veseli vas zaisto tim više, budući da se mozemo ufati i nadati, da oni s vremenom u Hrvatskoj, k Hrvatom i hrvatski budu govorili, kad će jednoć naš jezik u javni život uveden biti. Nu čitam ja u očijuh mnogih ovdje nazočnih tu misao: da to dopustenje, da se naš materinski jezik a javni život i u poslove uvede,

nikad i nikad zadobiti nećemo! Pitam ja nato slobodnim duhom: tko može jednomu celomu narodu, pa bio on i bogzna kako malen, nu ako istinitu i krepku volju imade svojim prirodjenim jezikom govoriti, njega na prvo mjesto staviti i po tom narodnost svoju podići? Tko može i smije slobodnomu jednomu narodu kao što su konštitucionalni Hrvati i Slavonci to zapriečiti? Ima li sile na svijetu, koja ono, što komu Bog dade, uzeti smije? ili pako kojoj stvari drugo ravnanje podati nego joj je Bog odlučio, a na što su jezici narodah odlučeni, to će svaki između nas znati; ja mislim najvise na taj cilj, da se po njih narodi od inih luče, da se njimi barem kod kuće služe i da svaki narod svoj jezik nad sve ine poštuje, ljubi i uzvisuje; ajdmo dakle i mi sa svojim k tomu cilju; držimo se u tom primjera ostalih narodah evropejskih, koji su živimi jezici zamienili mrtve i po tom najvise k svom narodnom razvitku doprinieli; pogledajmo samo na susjede, koji su s nami pod istim žezlom austrijskim, svaki od njih: Niemac, Magjar i Talijan postavio je svoj jezik na prvo mjesto, samo mi ponizni i krotki Slavjani, kojih a carstvu imade 17 milijunah, samo mi plašljivi Hrvati i Slavonci, koji u svojoj domovini nismo s nikojim drugim pukom smiešani, bojimo se našega jezika, kao kakovog strašila i služimo radje tuđemu i tuđoj volji i činimo samo ono, što se drugim liepo i krasno biti vidi, i što je drugim hasnovito.

Ili je možebiti jezik slavniha pređah naših od providnosti nebeske ili od kakova prokletstva na to osuđen, da uvijek u robstvu i kod prostoga puka prebiva, da uvijek u blatu kopa, da nikad u visinu poletjeti ne smije, kud toliki drugi jezici od nasega manje mili i sladki, manje bogati i izdjelani, manje krepki i silni kroz toliko vjekovah već lete i uzdravaju se? Pitam ja sve iskrene Hrvate i Slavonce, što jim nato srdce veli? Je li naš jezik, najdalje razšireni, jezik najprostraniji u celom svijetu za vječnu tminu ili za jasnu bistru svjetlost stvoren? Ako je za prvo, odhitimo ga odmah što prije zauviek u vjekoviti grob i zaboravimo ga posve; ne podižimo mu nikakovih učionah ni katedrah, nego ogrlimo celom silom prvoga živoga, koj nam se ponudi, bio azijatski ili evropejski, možebiti, da ćemo s njim barem u tudem kipu sretniji postati!! - ali ako je stvoren za svjetlost, moramo ga čistiti od svake tmine, koja ga sada svud jos krije, moramo se samo za njega skrbiti, samo s njim najviše zabavljati se i kao majka diete svoje nad svimi drugim stvari ljubiti ga; on nam mora biti prvi srdcu našem, on mora biti i prvi našem duhu! s njim i po njem moramo nesretnu domovinu i nesretni naš narod sretnim učiniti; on neka kod nas zakon daje i razglasuje, on neka bude trublja buduće nase sreće i slave!!!

Mi smo potomci onih pređah, koji su u staro vrieme materinski svoj jezik na toliko ljubili, da su ga vec a 9. stoletju izpovjednici obijuh vjeroizpovjedanjah u istu crkvu uveli i njega time u svijetu s najstarijim grčkim i latinskim uzporedili, a u domovini ga svojoj nad nje uzvisili; mnogo ih je to truda stalo, ali su oni svojom stalnošću sve težkoće nadvladali, i još sada se velika strana našega naroda njime a crkvi služi! Mi smo sinovi majke Slave, koja je svojom djetcom sav sviet oplodila i koja samo zato tako duboko u tmini i potlačena leži; jer im je jezik potlačen; pokažimo dakle da smo vriedni bit potomcima takovih pređah, da smo vriedni biti sinovima takove majke, i da ono što nas i jezik nas tlači razdrobiti želimo, hoćemo i možemo!!!

Naš narod proslavio se je mnogokrat u historiji junačtvom, smionošću i hrabrošću; pomislimo samo na vremena Aleksandra Velikoga macedonskoga, na slavne domaće nase vladare Ograna, Dušana i Krešimira, na branitelje Metula i Siska, na boj grobnički, na rat sedmo- i tridesetogodišnji, ter na najnoviji francezki; u sva ta bojna vremena proslavio se je tjelesnom silom i nadvladao pukove kopljem u ruci; ali sada je nastalo izobraženo 19. stoljetje, u kom se puci duhom i umom među sobom bore, trebalo bi dakle, da jih i time nadvladamo, ili barem da se šnjimi uzporedimo, nu kako ćemo to učiniti, kad je duh naroda našeg, narodni naš jezik u

lancih, kad se potlacčen svigdje tuđemu moramo klanjati! - radimo dakle složno i krepko, da se barem u domovini njemu drugi već jedankrat klanjali budu. Nemojmo se u tom obziru strašiti svake sjenke, koja nam se grozi; nemojmo se bojati, da ćemo po tom ustav naš ili konstituciju našu i municipalna prava naša izgubiti; ona će time samo bolje ustanoviti i utvrditi se; ne svađajmo se u domovini svojoj kano braća, radi jedne stvari, koja nam svim jednako draga, jednako sveta biti mora, nego čuvajmo hrabro i bratinski ono do zadnje kaplje krvi, što je naše; samo tako možemo u Hrvatskoj i Slavonskoj ostati Hrvati i Slavonci, a u svijetu slobodni nezavisni narod.

Crni oblaci, puni dažda i grada, vise nad nami i domovinom našom, silne velike vode obkoljivaju nas od svih stranah i groze nam se strašnom poplavicom; kako se možemo od nje osloboditi, nego ako jame i kanale kopali budemo, po kojih će se vode ocediti, i ako tvrdi most sagradili budemo, po kojem ćemo na suhom preko njih proći i od svake pogibelji izbaviti se; taj je most naš materinski jezik; ako smo mi njega doma ustanovili, utvrdili i podigli, ne imamo se strašiti vec ništa od nikakove strane, od nikakove stvari!!

Na koncu činim pozorne slavne stališe i redove tih kraljevinah, da ja nisam od one u bjesnilu trčeće stranke, koja odmah i sve i sva steći želi; poznam ja dobro one velike presude; onaj mali obskurantizam i onu neizmjernu nemarnost, koja u domovini nasoj vladaju i koja čine, da se sve tuđe domaćemu i svaki tuđi jezik materinskomu predpostavlja; zato sam ja samo toga mnienja, da bi slavni stališi i redovi nato vec jedankrat misliti počeli, kako da svoj jezik tuđemu predpostave, i njega u javni život uvedu, i da se u molbi za podignutje katedrah narodnoga jezika tu klausula prida, da mi te katedre zato molimo, budući da mislimo s vremenom svoj jezik po primjeru drugih europejskih narodah, u javni život i u poslove uvesti i mrtvoga živim zamieniti; jer ako mi nato nikada nećemo ni pomisliti, ostat ćemo kao i dosada, ne narod, nego sjena od naroda, a u Europi među narodi, koji se svi živimi jezici služe, kao zapušteni mali otok na moru, i umrieti ćemo prije ili poslie s mrtvim jezikom i mi, i to umrieti kao onaj čovjek, koj u celom svom življenju za uzdržanje svoga zivota bas ništa radio nije!!! Rekoh."

Govor održan 10. srpnja 1843. na skupštini Zagrebačke županije

"Preuzvišeni gospodine! Vrhovni župane! Slavni Stališi i Redovi!

Pol osmo prošlo je stoljetje, od kad je posljedni nas narodni konstitucionalni kralj Hrvatske umro, od kojega kraljevskoga plemena krv još u jednom evo međ nama sjedećem vriednom starešini i velikašu Jurju Oršiću teče; pol osmo prošlo je stoljetje, odkad kruna hrvatska stopila se u jedno s krunom ugarskom; kroz duga ova stoljetja živio je narod hrvatski sjedinjen i bratinski s narodi ugarskimi; velim s narodi; jer vi braco (obrativši se prama prostomu plemstvu) znati morate, da u Ugarskoj, kako i u celom svijetu, ima najveća strana Slavjanah, koji našim jezikom govore; za njimi idu Magjari, Vlasi, Niemci, itd. S ovimi narodi sjedinjen narod hrvatski dielio je jednu sgodu u sreći i nesreći, i premda je mnogo putih u zemlji ugarskoj ne svoju majku nego samo mačuhu vidjeti, - čutiti, i spoznati morao; podnašao je ipak uztrplivo sve po njoj zadane sebi tuge i rane, sve teške udarce; velike boje vodio je proti svakojakim neprijateljem, na svih stranah svieta, sjedinjen s njimi i mnogo još strašnije, braneći granice domovine svoje, bez njih, ter kroz sva burna vremena kao brat bratu, kao prijatelj prijatelju ostao je njim u ljubavi vjeran.

Za stoljetji punimi ratah i bojevah, i poslie dugog zadnjeg rata franceskoga, poslalo je nebo nama i većoj strani Europe mir, blagi, dugo čekani mir, u kojem je

divjačnu zvjersku narav ljudi i fizičnu silu počela nadvladivati sila moralna i duševna, i narav prava čovječanska, koja sve ono želi, što je pravo, dobro, korisno i krasno. Svi narodi europski počeli su se u krugu svojem razvijati i šetovati svojim putem k zadovoljstvu i sreći. - U to vrijeme blagoga mira podigne se najedanput, usred narodah europskih, usred narodah ugarskih, jedan narod po izvoru svom azijski, taj narod jest magjarski, - želeći odmah nasljedovati u svemu narode europske; - ali on nije zamienio još narav azijsku s europskom, još uvijek stoji u njem srodna narav Mongolah i Tatarah, Hunah i Turakah.

Prekoredna gizdost i oholost, mržnja i preziranje svih drugih narodah, želja za razvaljivanjem i poruživanjem svih obstojećih stvari, ter neizmjerne pohlepa za vladanjem i gospodstvom sačinjavaju običaj i narav sadasnjih Magjarah, kao i od gore rečenih pukovah.

Magjari nije dosta, da se samo u krugu svojem podiže i razvija, on hoće i cirri sve okolo sebe poniziti i pod sobom vidjeti: zato pjeva on najradje poznatu narodnu svoju pjesmu: 'Adya Isten, hogy a Magyar fel vilagra uralkodya' (Daj Bože, da Magyar nad pol svieta gospoduje.). - Ta pjesma je izraz ciele njegove naravi; ta pjesma je sva njegova politika. Želja u toj pjesmi izrečena, učinila je, da su Magjari zaboravili na narode, koji s njimi dosada prijateljski živihu; ta pjesma čini, da oni preko granice svoje države, silu svoju razprostraniti žele. Njihovo postupanje u Ugarskoj može se prisposoditi sasvim s postupanjem Turakah, koji onim časti, dobročinstva itd. podjeljivahu i podjeljuju, koji su se vjeri i narodu svomu iznevjerili i poturčili. Da to isto i Magjari a magjarizaciji svojoj nasljeđuju, svjedoci nam publicists njihov Pulsky, koj u svomu listu, grofu Thunu pisanom, sljedeće veli: "Es handelt sich namlich jetzt bei uns darum, dass der Adel freiwillig seinem Privilegien, zunachst der Steuerfreiheit entsage, and dass Gleichheit vor dem Gesetze eingefuhrt werde, doch such bei der Losung dieser Frage, zweifle ich sehr, dass wir die Feinde des ungarischen Namens mit politischen Rechten bekleiden werden." Dalje veli: "Für Feinde des ungarischen Namens muss ich aber diejenigen halten, die, wie Kollar and seine Genossen, aus ihrem Hasse gegen die Ungarn (Magyaren) gar kein Hehl machen."

To su oni u ugarskoj zemlji već javno dokazali. Što se pako nas Hrvatah i Slavonacah tiče, mi vidimo u domovini našoj ne samo uhode i predstraže njihove među nama, nego vidimo i čujemo, kako se u ugarskoj zemlji najvišji poglavari: ban i biskup i ostali uvrjeđuju, i kako se poslanici naši, koji ciele nas narod i kraljevinu predstavljaju, od Magjarah ne slušaju i na sramotu svakoga rođenoga Hrvata i Slavonca, bio on plemić ili seljan, duhovnik, vojnik ili građanin, porugavaju, pošpotavaju i izsmjehavaju. Pitam ja, tko nije od nas sramom i zajedno srditostju i razjarenostju čitao i slušao postupanje poslanikah magjarskih naprema našim? - Pozabili su oni na sveta prava poslaničtva! - pozabili su, da pogrđenje poslanikah, od kralja Davida počamši, sve do našega vremena, s krvju se osvetilo i kaštigovalo jest. - Pozabili su, da isti Azijati i divji narodi osobu poslanika za svetu uvijek držali jesu i drže.

Ili možebit misle Magjari, da smo se mi kao prijatelji njihovi u nje tako zaljubili, da iz te ljubavi sve pretrpiti i učiniti hoćemo, i da se iste misli bojimo, stari naš savez raztrgnuti i prijateljstvo naše njima odpoviedati? - Nipošto! Neka znadu oni, da je njihovo postupanje staru ljubav našu s veće strane vec izbrisalo, i da pravi Hrvat, samo onomu prijatelj može biti, koj niti nad njim, niti pod njim ne stoji. Naše prijateljstvo obratilo se je u mržnju i preziranje, i ja od moje strane, premda mnoge od umjerenih Magjarah među svoje prijatelje brojim, koje ljubim i poštujem: prezirem ipak one, koji su neprijatelji naroda mojega, tako kao Hanibal Rimljane; i da imam

sina, zakleti bi se morao na mojoj krvi - kao sin Hamilkarov - da će jih i on uvijek prezirati i mrziti na nje do groba! - Tako misli i ćuti, ako se vara, ciela naša mladež domorodna.

Nu nije dosta, da smo se mi samo u ljubavi odcepili od njih; uzroka bi imali zaisto dosta, da se od njih odcepimo u svakom smislu, jer je već do toga došlo, da nas ne samo zametavaju i pogrđuju, nego i za sluge i za sužnje svoje drže. - Svaki dan pošiljaju oni u našu zemlju nove njihovom naravju opojene ljude i podjeljivaju im časti, koji nezahvalni zemlji, koja ih hrani, u nju nered i otrov nose, brata s bratom svađaju i među Hrvati, po naravi već k neslogi pripravnimi, još veću neslogu sade. - Oni nas odzgora prieće u razvitju duševnih naših silah, oni nam zabranjivaju ono malo što imamo knjižicah u našem jeziku pisanih, jednu za drugom, trgaju nase ruže i izkorenjivaju trnje, na koje bi se ubosti mogli, oni nam prepisivaju mode, i žele nam zabraniti narodne naše haljine, koje smo iz ljubavi k vlastitom narodu obukli, oni nam zabranjivaju pjesme naše, i razjareni su, što se glas hrvatski po ulicah, livadah i gorah hrvatskih jošte razlieva; zabranili bi nam, da mogu i slobodno govoriti, ne gledeć na jednako pravo i konstituciju našu, učinili bi jednom riečju iz slobodnoga hrvatskoga naroda sasvim sužnje svoje; jer misle, da je samo za Magjara sloboda na svietu; nu neka znadu oni, da smo još oni isti Hrvati, pred kojimi su negda Avari, Franki, Tatari, Turci, Bavari, Prusi i magjarski buntovni protestanti drhtali, i ako od nikud pomoci i polaštice ne dobijemo, još toliko moći u nas imamo, njihove nama narinjene ljude iz domovine naše iztjerati, i cielu njihovu silu silom odbiti.

Mnogo sam ja mislio, što može glavni i tajni uzrok biti, da Mađari naše latinske govoreće poslanike ne slušaju, i na Hrvate, (zvali ih oni, kako im drago) napastuju? - i sve sam misli na jednu smislio, na ovu naime: da se oni, kao svaki nepravedni čovjek od pravednoga, od nas pravičnih Hrvatah straše i boje. Ne vide oni u Hrvatih drugo, nego čvrsti zid proti njihovom tiranstvenom namjerenju i njihovoj oholosti; a latinski glas hrvatskih poslanikah je u ušijuh magjarskih grmljavina topovah, namjerenih izbliza na njihovo srdce, kao što su pojedini glasovi Slovakah bljeskovi i munje iz dalekih oblakah, u kojima se za njih grom, tresk i tuča pripravlja, ako naskoro k sebi ne dođu. - Nije zahman magjarski jedan govornik izrazio se, da narodnost magjarska tako dugo cvrsta i stalna biti neće dok Mađari Hrvata nadvladali i pobiedili nisu! - Zato je potrebno da samo sada svaki istinski Hrvat, koje god on stranke i misli bio, pozabivši na sve međusobne svađe i razpre o domovini svojoj, na svoje noge krjepko se postavi i stalan sebi, stalan narodu i zakonom svojim ostane; to isto činiti moramo, što se i naše instrukcije tiče, koju mi naravno bez državnoga sabora promieniti nećemo, ne možemo niti smijemo; jedino to bi želiti mogli, ako se poslanici naši u napredak slušali ne budu, da se neka radje domom povrate, nego da tamo vičućoj množini na smieh služe.

U tom krepki i stalni ostati moramo, da sviet vidi, kako Hrvat svoje poštenje i pravo braniti znade; stalni ostati moramo tim više; jer su sada oči u nas uprte od cieloga naroda slavjanskoga, osobito od konstitucionalne bratje nase slovačke.

Na vrhu ugarsko-karpatskih gorah sjedi - kako jedan poljski pjesnik veli - veliki slavjanski orao, koj jednim krilom sve do more baltičkoga, drugim sve do Crnoga more pokriva. Taj orao (duh slavjanskoga naroda) gleda na nas, kao na svoje pleme, koje se za njim do duboke Azije, a pred njim do Carigrada prostira - poradi velike svoje težine i veličine, ne može taj orao sada još poleteti; on se samo giblje i zamašuje, i pazi oštrim okom na one ptice, koje raztresene slavjanske puke, kao tolike mlade orlice progutati žele. Najzlobniji od svih pticah jesu magjarski fanatici, kojim mi Hrvati, kao najveći i najjači orlići, svom silom suprotstaviti se i njihov fanatizam s fanatizmom i njihov terorizam još vecim terorizmom odbiti moramo, ako

nećemo, da pred očmi podižućeg se naroda slavjanskoga poginemo; ako nećemo, da nam sviet reče, da nismo vredni narodom se zvati i da smo se dosada kao djeca hrustila.

"Jos Hrvatska nij' propala dok mi živimo:" (veli pjesma naša); a jošte žive i u Ugarskoj Slavjani, i mi smo pripravnici krv našu, blago naše, život nas podati za uzdržanje onoga, što je naše od starine; braniti ćemo dakle sa svom vatrom mladih lavah ono, što nam je Bog dao, i što su nam naši pređi ostavili. - A proklinjat ćemo i u grobu one, koji, kad bi, što se obstojanja, procvjetanja i razvijanja naroda tiče, pomoći bili mogli, a pomoć nisu htjeli.

Nu da pomoći mi nesložni Hrvati trebujemo, to će svaki između nas čutiti. - Pitanje je samo: od koga i kako? - Od koga? da li izvana, ili iznutra? - Izvana pomoći bi nam mogli: vlada, Magjari i bratja naša slavjanska. - Vladanje ima mnogo skrbih i više narodah pod sobom ne jedino Hrvate, i ako si sami pomoći nećemo, - pomoći nam ne može. - Magjari kako znamo, rade samo za se i kako djela njihova pokazuju, krvni su neprijatelji ne samo Hrvatah, nego svih Slavjanah. - Susjedna bratja naša slavjanska sama su slaba i cvile pod jarmom drugih narodah i trebaju sama pomoći; - ne ostaje nam dakle drugo, nego iznutra u domovini našoj od samih nas pomoci izkati. - Pitanje drugo: Kako? Odgovor: Istinitom ljubavju domovine i gorućom željom, da se narod nas uzvisi. - U tom se svi člani naroda, svi stališi sjediniti moraju. - Velikaši naši, prelati i bogatiji zemljaci neka ne drže ruke svoje prekrštene, kako do sada, neka ne gledaju i ne sude izdaleka bez svake radnje, što se u domovini radi, želi i misli; - neka počmu i oni već jedanput javno raditi i domovinu umom pomagati, neka otvore svoje zatvorene pune škrinje, i neka onimi novci, koje su od doma i po domu dobili, škole i narodne institute nastoje podignuti, ter neka se stave na čelo narodnoga kola, kao kolovođe i neka ga vode k boljoj sreći i stanju; onda ih neće nitko već prezirati, nego će ih uobće narod i potomstvo proslaviti i obožavati. - Vojaci neka ne budu gole mašine i drveni član živoga tiela; - zemlja, koja ih porodi, podala im je hranu i sve u ruke. - Plemići, magistratualci i činovnici, neka ne misle samo za se; neka ne ljube samo sebe, nego neka prigrlje ljubavju cijeli narod, i neka pomisle, da oni moraju služiti domovini, a ne domovina njim, - jezik neka obljube materinski, po kojem jedino uzvisiti mogu narod i dom. - Duhovnici neka se ne bave samo tim, kako protestante od granice nase odbiti mogu, nego neka pomisle, da su učitelji naroda, i što narod od učiteljah svojih zahtievati ima i mora. - Građanom i rukodjelcem ne pristoji ravnodušnost u domorodstvu! Iz domoljubja i u vatri domoljubja moraju oni na napredak umjetnostih i trgovine misliti. - Prosto plemstvo i seljani neka znadu, da se samo kroz nauke i krjeposti k bogatstvu i boljemu stanju dohađa. - A mladez naša, u kojoj budućnost i ufanje ciele domovine stoji, neka pomisli; da se pohadanjem kavanah, i praznih viećanjah, jelom, pilom, pjevanjem i vikanjem, groznom i nadutostju, a s druge strane robskim poniženjem i prilizavanjem, nestalnostju, plašljivostju i starohrvatskim puzljivim (gmizavim) karakterom, ter bez svake želje obširnijega izobrazenja, domovina i narod ne podiže, nego da pada i silu svoju gubi. - Duh vremena neka svakomu bude pred očima, neka se svaki drži njega i neka izpunjiva ono, što duh vremena zahtieva. Onda nam se ne bude potrebno naslanjati na druge elemente izvan domovine - ne bude potrebno ogledavat nam se: odkuda će pomoc doći; sami po sebi postat ćemo najčvrstiji i gizdavi na to, što smo Hrvati i Slavjani; čutiti ćemo u sebi silu i jakost, te ostat ćemo silni i jaki; - neka dođe onda Magjar, Niemac ili tko mu drago i nek nam jezik svoj narine, ako može. - Sparta je bila njegda mala u okrugu - ali a duhu i svemu drugom bila je velika i slavna!"

Govor održan 28. rujna 1843. na skupštini Zagrebačke županije

"Slavni Stališi i Redovi!

Stare su poslovice hrvatske: "Ljubav gradi svađa razgraduje," "Sloga diže države najmanje, a nesloga ruši i najveća carstva". Te poslovice starinske naše od djetinstva moga pred očima imajući, odkad sam počeo ćutati, što će to reći: narod, jezik i domovina, i odkad sam počeo ljubiti sa svim plamtećim ognjem mladosti ovo troje, počeo sam zajedno želiti i moliti nebo, da se međusobna ljubav i sloga usadi u srcu svih zemljakah mojih i svega mojega naroda nesretnoga. Ali mi vidimo i ćutimo svi, da mjesto ljubavi bratinske, mržnja, odurjavanje (preziranje) i svađa vlada, mjesto sloge svete, koja bi se pristojala ljudem jedne krvi i jednog jezika, širi svaki dan dalje i dalje crna krila svoja nesloga paklena, to stara nesreća naša, to starinsko prokletstvo Hrvatah i svih Slavjanah. - Ako će to tako još dulje trajati, razvalit će se zaisto naša od tolikih tuđih elemenatah podkopana domovina, kako su se razvalili prekrasni, tvrdi i bogati gradovi na naših planinah hrvatskih; nestati će našeg naroda, i prestati će naš jezik hrvatsko-slavenski, kako je prestao po Koruškoj, po Štajerskoj, po Ugarskoj i po dalekom Baltičkom moru u Pomeranskoj i Šleskoj, na potocih Labi i na Visli; jeršto je pokopalo onu našu bratju za navieke, nego nesloga i svađa, nemarnost za jezik i za narod svoj i za prirodenu narodnost i domovinu svoju.

Slavni Stališi i Redovi! daleko neka bude od mene sve one uzroke nabrajati, koji su učinili, da je domovina u tako rečenu anarkiju i u najveći nered pala, ja sam za to jos premlad, i preneizkusan, da bi mogo iznajti i pred oči postaviti pravi temelj svih neredah i svađah naših, ali jedan način poznam ja, koj je kadar svađu i mrznju našu preobratiti u ljubav i slogu. Moje srce i ćutenje moje mi govori, da se onda samo povratiti može mir u domovinu našu, ili barem u ovu slavnu gradomeđu i da se onda samo mogu spraviti (ako i s vremenom) sve misli vaše, kad se oni ljudi iz domovine odalje, koji su glavni uzrok svih naših neredah, među koje ljude ja našega presvietloga administratora za prvoga i najglavnijega držim. On ne samo da husti izvan domovine prijatelje i neprijatelje nase proti nama; ne samo da pomaže pošiljati i rivati nam ljude stranske u domovinu našu, koji na materijalnu i duševnu propast djeluju kao na primjer zagrebački naš cenzor. Ne samo da kod kuće stranku protinarodnu podupira nego i što je najviše, koj slobodnomu Hrvatu hoće da zabrani u hrvatskoj svojoj domovini, govoriti jezikom hrvatskim i to u našem 19. prosvetčenom stoljetju, u ovom stoljetju narodnostih, u ovo vrieme, kad se sve giblje okolo granicah naših, kad se ljudi od svakojakih narodah u kupe sakupljivaju i kad svi ovi trče k jednomu cilju, gdje stoji zapisano nebeskimi slovi: cilj narodne sreće, ter kad ovi svi narodi, koji k jednomu cilju putuju, složnim glasom viču: složimo se bratjo, koji smo jedne krvi, jednog jezika i podignimo naš narodni jezik materinski, ako zelimo sreću naroda našeg!!! U vrieme ovo, kad samo nesretni Hrvati i Slavonci neće, da se sakupe u jedan kup, nego na sve četiri strane trče, ter jedni viču: "Ostajmo kod jezika latinskog", drugi: "Poprimimo junački jezik magjarski!" tretji: "Ogrlimo izobraženi jezik njemački" i kad jedina naša mladost, nepokvarena od svjetovnih interesah i ljudi sasvim narodni, hodeći naravnim putem, pitaju tiho: `Zašto nam je Bog podao naš jezik materinski?" i sa svom silom žele barem pokazati svietu, da još vlada, ili da bolje rečem, ne da vlada, nego barem da živi još u Hrvatskoj jezik hrvatski. U ovo vrieme hće jedan Erdödy, na sramotu slavni predah svojih, ne samo naše pravice, nego i duh naš, jezik naš zatreti.

Slavni Stališi i Redovi! ako nas baš i ništa drugo višjega upaliti i prisiliti ne može k tomu, da gledamo osloboditi se takovih za tuđinstvom, dušom i tielom hlepećih ljudi, osobito kolovođah njihovih i da gledamo razkovati okove, koje narod i

narodnost naša nosi; prisiliti bi vas mogo barem primjer susjedah nasih Magjarah. Pomislmo što su oni prije 50 ili samo prije 20 godinah bili i što i gdje su sada! Komu imadu zahvaliti, nego svojoj energiji osobito nekvojim energičkim za domovinu i narod svoj plamtećim muževom, koje, akoprem su najveći neprijatelji naroda mojega, ja ipak kano čovjek, čestiti i poštovati moram; jer je muževna vatra ova, koja u njihovih prsijuh počiva, i sveta su ćutenja ona, koja iz njihovih ustijuh govore. Mogli su oni riedki, energijom i stalnostju svojom predobiti toliko neprijateljnah narodnosti svoje u svojem narodu; mogli su oni prekorednom slobodom svojom poslie najnesgodnijeg reskripta, za malo vrieme zadobiti najugodniju i najpovoljniju resoluciju; mogli su oni u srjedini tuđorodnih neprijateljnah svojih, slogom, ljubavju i jezikom svojim predobiti milionah Slavenah i Niemacah, i kad mogu sada jos čvrstom voljom sve ono zadobiti što samo žele. Mislim, da možemo i mi Hrvati, koji smo sami u domovini našoj, barem zadobiti to, da se takov muž odalji, koj je srca i povjerenje svih pravih Hrvatah izgubio. -Ali muževna i složna srca, volje stalne treba ovdje, ter energije, energije tako rekuć bas magjarske! Mi vidimo, da mi na sve naše reprezentacije, rekurze i remonstracije od obadvijuh stranakah niti odgovora ne dobivamo, jednako kako i ponizna nasa bratja Slovaci na svoje prošnje. Vidimo, da su sve naše molbe i tužbe zahman i zahman nase trćanje u Beć s pikami, puškami, naoštrenimi bajoneti s jedne strane, a s druge s naoštrenimi jezici; mi služimo tim samo na smieh i porugu svim našim i stranskim ljudem, jer pokazujemo, da smo nesložni i razdieljeni na komade, da znamo samo djetinski moliti i tužiti se, a ne postupati muževno, i da naše pokorne molbe i u nebo krićece tužbe poslušane biti niti ne vriede. - Zato molim ja sve, koji hrvatski u sebi ćute, da se sjedinimo barem mi svi u jednoj molbi i da budemo složni barem proti onomu, za kojega sada još biti i njega ljubiti sramota bi bila za svakog pravog Hrvata, i proti kojemu bi muževno govorili, da sada jošte živu, isti slavni pređi njegovu Tome i Petri Erdödy, Juraji i Janki Draškovići i starinski Oršići, Keglevići, knezovi Zrinjski i Frankopani, ter nagovarali bi slobodnim svojim duhom i junaćkom rječitostju slavne stališe i redove, neka sliede muževni primjer njihov u postupanju proti takovim ljudem, koji su za tuđi jezik, za tuđu vjeru i za tuđe gospodstvo bili; onda bi i ja drobni crv prama onim slavnim muževom, slušajući ih govoriti, sjedio mućecć u kojemgod kutu, i radostnim srcem od veselja bi plakao. -Ali sada, kad nas samo dusi onih slavnih ljudih obletavaju, ćutim da ne samo ja nego i svaki, koj vatre u sebi ima, bratju svoju nagovarati mora, da ono učine, sto bi oni muževi učinili, i zato molim bratinskom ljubavju stališe i redove, da ono učinimo, što se s našim poštenjem, s narodnim ponosom, i s mirom naroda slaže, ter da po drugi put krepku prošnju na milostivnoga i pravednoga kralja pošaljemo, neka se administrator naš kao neprijatelj domovine i neprijatelj obćenitog reda, s nama, domovinom i gradmeđom ovom razdieli i razstavi."

Govor održan 5. veljaće 1844. na skupštini Zagrebaćke županije

"Vidim ja, da je opet i danss, kao i u svakom spravištu, kad se dvie naše razciepljene stranke sastaju, glavna stvar, koju ćuti i vidjeti moramo, vika i larma, svađa, groznja i nered; što bi nas sve tim više žalostiti moralo, budući da je sveta istina, da ona država, gdje se to u javnih mjestih pojavljuje, propada i da je njezina i narodna joj smrt blizu. Nu na to razdražena nasa srca neće niti da misle, zato ja molim slavne stališe i redove samo to, da barem, dokle se štogod ne odlući, poslušamo mirno svaki svakoga, a svi jednoga, koje god on stranke, koje god on misli bio.

Nakoliko sam ja razumio govornike prijašnje, dva su mnijenja u pitanju nove restauracije. Prvo: da ostanemo pri odluci učinjenoj u zadnoj kongregaciji, nu da uzmemo obzir na opazke učinjene od deputacije, koja je sastojala iz osobah obadvijuh stranakah. Drugo je mnijenje: da ne odlucimo ništa prije, dokle god ne dobijemo kraljevsku resoluciju poradi Turopoljacah, koja nam je obećana i poradi koje odgođen je onomad urečeni rok kongregacije i nove restauracije.

Uvidam ja SS. RR, da buduca restauracija ove varme svakomu Hrvatu, od koje god on stranke bio, na srcu ležati mora; spoznajem i to, da je kod posljednje restauracije mnogo pogrešeno; - ali kao domorodac i ljubitelj naroda mojega hrvatskoga, kojemu sam prignut dušom i tielom, želim opomenuti SS. RR. na to, neka se tolikom strastju i razdražnostju ne zauzimaju za tu novu restauraciju, - znamo mi koliko je ona posljednja pred trimi ljetmi držana, škodila nam svim. - Po njoj su se razdieljeni sinovi jedne domovine razdielili još bolje; krv je ustala proti rođenoj krvi svojoj, sin proti otcu, brat proti bratu, prijatelj proti prijatelju svojemu; i ljudi su u našem narodu rastrgali ono, što bi sjedinjeno bilo ostati moralo, po odluci i zakonu božanskom i naravnom, raztrgali su nas bratju, sinove jednoga dome i jezika. Po onoj nesretnoj restauraciji postali su slavni Hrvati od obadvijuh stranah gnjusni sluge samoljubja i strastih, a ciela naša slobodna domovina postala je velikom kućom tajne policije, gdje se skoro ništa za korist domovine ne radi, nego samo jedan na drugoga pazi, jedan drugoga pritužuje, jedan drugoga pred svietom i vladom ocrnjuje, ne misleći na to, da ako sviet i vlada naša samo polovicu od onoga vjeruje, šta se od naših obadvih stranakah pripovieda, taj sud izreci mora: "Da svi skupa Hrvati mnogo ne valjadu."

Od ono doba poslie reštauracije počeli su okolo nas, u skupštinah naših, svietliti bajoneti, počeli smo gledati carsko oružje s uniformom carskom; - ne znam je li to znamenje slobode i plemenštine naše, nu to znam, da su ovi bajoneti potrebni bili; jer bez njih, ne bi bili postupali kao jednorodna bratja, nego kao divje zvieri, koje bez straže biti ne mogu, jer bi se inače razgrizle i raztrgale među sobom. -Ja, što se mene tiče, kad sam prvokrat zagledao okolo naših glavah svietlo ovo oružje, počutio sam, da smo mi svi prestali biti oni slobodni Hrvati, koji su nam bili pređi naši, i da smo postali smiešni komedijanti, koji samo na veselje drugim komedije igraju.

Po onoj restauraciji razglasile su se i rasprostrle lazi kod puka i prostoga plemstva našega, da nekoji u slobodi rođeni Hrvati žele postati Kranjci štibraši, Rusi, Turci i Magjari, premda ja barem od moje stranke ni jednoga ne poznam, koj ne bi zelio ostati pod svetom i slobodnom krunom ugarskom, nego i zajedno pod obranom svojih starih pravicah hrvatskih, svoje stare vjere i svojega materinskoga jezika.

Po onoj restauraciji rasipala su se najposlie i mnoga jezera novacah među puk i prosto plemstvo, i tim smo mi sebi samim škodu ucinili; jer smo ove za kratko vrieme naučili na bolji zivot, nego im je po rodu i po okolnostih suđen, odtrgli smo ih od pluga i zemlje i porinuli ih u sviet, da sami ne znaju, što su i kamo spadaju; nam pako i njim, i domovini našoj nesretnoj odtrgli smo ono, čim bi ju najprije uzvisiti bili mogli. - Ja sam uvjeren, da će svih nas djetca proklinjati još u kasno doba, ove tako nemarno razsipane novce. - Nemojmo pitati sl. SS. i RR. tko je uzrok svemu tomu: mi smo svi, mi od njегда sami sebi jalni i među sobom nesložni Hrvati.

Ali premda je mnoga ova zla za sobom vodila restauracija one zadnja, jedno je dobro ukorjenila u domovini našoj, koje ako ne nas, potomke nase sretnima uciniti more. To dobro je narodnost naša hrvatsko-slavjanska. S privoljenjem dobrog kralja našega, u sporazumljenju s pravednom vladom našom, poraslo je sjeme ovo do cvjetajućega stabla, i nitko ga već tako lahko izkoreniti ne može, - tim manje; jer je duh narodnosti slavjanske postao duhom vremena našega; a taj je tako velik

porastao, da se jednom rukom u zemlju upire, a drugom do oblakah dosiže; - zahman žele nekoji slabi ljudi, da za ovaj orijaški duh škatuljicu načine i njega u nju da zatvore, to je smiešno, to će uviditi oni sami, a tko to ne vidi, onoga ja žalim; jer slavjanski narod na zemlji podoban je suncu na nebu, kojega u veličini svojoj samo sliepac ne vidi.

Što je dobra učinila ona zadnja restauracija, to dakle ova buduća pokvariti ne more, ali šta je zla učinila ona, to ova mnogo više povekšati more. - Mi vidimo, da sada razdieljeni na dvie stranke, jedan drugomu samo groziti se znamo, premda se jedan drugoga ne bojimo, samo je to zlo, što jedna stranka nad drugom vladati bi rada, a ne more, niti će moći ikada, a najmanje po novoj restauraciji, izpala ona, kako joj drago. Nu najposlije ako restauracija nepravično izpadne i ako u svađi ostanemo: dojt će tretji među nas, uzet će nam našu slobodu i pravicu i okovane u teške lance, hitit će nas pod noge svoje, i kao naš neodvisni gospodar, vladat će nad nama, i smijat će se nam nemoćnim. Absolutizam sl. SS. i RR. absolutizam, ne samo da je pred vrati našimi, nego se već i šeće po sobi našoj, nu u svađi i kriki našoj nismo ga čuli, kad je otvarao vrata; malo vrieme neka jos potrošimo u svađi i uhvatit će nas za grlo, i udušit će nas sve skupa.

U mire i u slogi mogli bi mi sve po malo od milostivoga i pravednoga kralja našega dobivati sve više pravicah, u svađi izgubit ćemo i one, koje imamo sad. To sve sili mene, da opomenem SS. i RR. neka ne misle, da se budu s novom restauracijom izkoreniti mogla ona dobra i zla, koja su učinjena po zadnjoj; nu buduci, da polag zakona poslie trih vec skoro prošlih lietah restauracija biti mora, molim SS. i RR., da ili pri odluki zadnje kongregacije, nego i zajedno kod opazakah učinjenih od deputacije ostanemo, ili pako da sve odgodimo do nove resolucije kraljevske, buduci da ovdje u svađi semi sebi suditi ne moremo. Kralj je svijuh nas otac, on neka sada još i u onom nepovoljnom pitanju turopoljskom odluku izreče. A po učinjenoj odluci moći ćemo kao pravedni ljudi držati i pravičnu restauraciju. Poslie ove pako, mislim, da će svaki pošten Hrvat već jedanput misliti više na obćenito narodno dobro, negoli na posebno svoje, više, će misliti na mir i slogu bratinsku, negoli na svađu vražju, a više će misliti, ako smo vriedni Hrvati, na slave i poštenje naroda svojega nego na ikojega tuđega.

Govor održan 3. listopada 1845. u Hrvatskom saboru

Preuzvišeni gospodine Bane! Presvietli Velmože!

Slavni Stališi i Redovi!

U uredivanju narodnoga i državnoga nasega sabora i u razdjeljivanju glasovah, moramo po smjernom mojem mnienju veoma pozorni biti; jer se to ne radi samo za sadašnost, nego i za daleku budućnost domovine naše. A kada što za budućnost radimo, treba pogledati u prošastnost: zato namislih skupljenomu ovomu narodnom tielu najprije uzrok, sliku ili formu i vlast skupštinah ili sborah nasih starih predočiti, i po tome na kratkom uređenje naših budućih saborah predložiti. Mi ovdje sakupljeni većom smo stranom Slavjani, ako i ne čutimo i ne mislimo svi korenito slavjanski; svi zastupamo Hrvate i Slavonce, vriedno je dakle, da se u uređenju sabora i razdjeljivanju odvjeta držimo slavjanskoga načela. U najstarija već vremena imali su Slavjani u svih stranah Europe, imenito u Češkoj, Poljskoj, Ruskoj i u Iliriji zakonotvorno tielo u svojih saborih, gdje su pretresivali občinske poslove. Onamo je svaka občina svoje starešine kao poslanike pošiljala: jer onda nije bilo kod naših pređah ni plemstva ni velmožah, ni boljarah, nego svi su bili sinovi jedne majke

zemlje, svi su gojili ovu majku svoju. Ovakove sabore, držali su pređi naši, kao slobodni ljudi, svetačno i mirno, i to ili u hramovih i crkvih svojih, il u tihih šumah i svetih gajevih, il na grobovih slavnih svojih junakah, a poslie na drugih mjestih. Običaj ovaj držanja saborah sačuvali su oni i poslie izgubljene slobode, pod jarmom Rimljanah i Gotah, pod kandžukom Hunah i Avarah; a pod bizantinskim carevi bijahu u vrieme Prokopija između suih narodah jedini Slavjani o kojih ljetopisac ovaj grčki pise, da su svoje skupštine ili sabore držali. O Hrvatih znamo, da su na drz. saboru kralja Zvonimira ubili; da su iz državnoga sabora 12 poslanikah kralju Kolomanu poslali; da se je ovaj na državnom saboru zakleo, da će pravice naše štovati i po tome nam i držanje sabora dozvoliti. U 14. vieku bile su već u Dalmaciji tako uređene skupštine, (ondje nazvane parlamentum), da je svako vikanje, glasno razgovaranje i mrmljanje zabranjeno bilo, i svi su pozorno slušali govornika, koj je s opredieljenoga mjesta, nazvanoga arengeria, besjedu držao. Tako je naš narod za tristo godinah prie ima uređene sabore tj. parlamente negoli Englezka i Francezka. - Da su u ono vrieme poklisari od svih stališah na državni sabor dolazili, to svjedoči povelja Ivana, zagr. biskupa, koj je god. 1396., kao pečatnik (kancelar) i punovlastnik kralja Sigismunda i kao namjestnik kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, u Ninu (Nona) državni sabor držao, kamo su bili došli poslanici svih stališah (cujusvis status, conditionis et praeeminentiae homines). Od ovoga vremena ima više pisamah Sigismunda kralja, u kojih poziva poslanike gradovah u Sabor i to sad u Senj, sad u Knin, sad u Križevce. Nu domala narinu Turčin u Europu, vremena su nastala bojna, i onda počeli su samo slavne junake, koji bijahu oružjem plemenštinu i imanje stekli, u Sabor pozivati. Tim se učinilo, da su uvijek, izuzamši samo njih nekolicu, licem na sabor dolazili, i tako je bivalo sve do vremena, gdje su počeli pojedine varmeđe uređivati. Od ovo doba pošiljale su varmeđe naše, kao i u Ugarskoj, poklisare na državni sabor. Rieči mi potvrđuje i to, što varmeđam slavonskim, pošto bi se god. 1745. dakle upravo prije 100 godinah, s Hrvatskom opet sjedinile bile, zakonom bi naloženo, da poslanike svoje amo pošiljaju; sa svim tim mogli su i pojedini plemići u Sabor dolaziti i ondje misli svoje bez odlučnoga glasa, čedno i smjerno očitovati. Ovo je slika ili forma saborah naših sve do danas. - Što se tiče pako vlasti Sabora našega, ne smijemo zaboraviti, da su od najstarijih vremenah, od našega sdruženja s Ugarskom, sve do danas, samo bani imali pravo, sazivati sabor, kao što to državni zapisnici, starinski običaji i toliki kraljevski dekreti svjedoče, i da su g. 1567. kad je sam kralj Maximilian sabor sazvaio SS. i RR. proti tomu reprezentirali i odgovor dobili, da će se odsada stari običaj čuvati; - ne smijemo nadalje ni to s uma svrci, da je Sabor naš od ugarskoga uvijek nezavisan bio, tako da su se na njem premnogi statuti stvorili, koje su ugarski kraljevi izvan Ugarskoga sabora potvrdili i uzakonili, kao što to svjedoče umješteni u zakonik statuti od g. 1492. pod Vladislavom II. od g.1538. pod Ferd. I. od g. 1609. do g.1634. potvrđeni od Ferd. II. od g. 1644. -1681. od Leopolda I., te članak 120. g. 1715. pod Karlom VI. stvoreni. - Na starom ovom temelju treba da i mi sabor naš sagradimo. Vidismo, da su u vremena najstarija, starešine, kao najzaslužniji i najpametniji ljudi, u srjednjem vieku, sad poslanici svih starešinah, sad plemići, kao najimućniji ljudi i najkrepčiji branitelji domovine, u najnovije pako doba prelati, velmože, plemići varmeđah, a ponjesto i gradski poklisari narod predstavljali. U svako vrieme pazilo se je na duh vieka: ovoga duha se moramo i mi držati. Najstarija doba bila je doba naravna; srjednji viek bio je vijek materijalni (radi šta su bogati vlasteli, koji su dobro oružjem vladati znali, gospodovali nad svimi ostalimi), nas je viek, viek duševni, po svem izobraženom svietu vlada duh, izobraženost i inteligencija. Taj duh mora i kod nas zavladati, ako nećemo, da ostanemo u gnilom 'statu quo', ako želimo napredovati i s

drugimi se izobraženimi narodi sravnati. Zato ja predlažem u ovom duhu sljedeću osnovu budućega našega Sabora: tri diela glasovah neka ima inteligencija i stanovništvo, a četvrti dio neka ima imetak. Po vecćni inteligencije i stanovništva razumievam varmeđe i gradove, kao srjedište inteligencije, trgovine i obrtnosti, zatim okružja i akademiju s gimnazijami i svimi učionami; po imetku pako razumievam vlastele bogate zemljištah, naime prelate, velikaše, kaptule, ter one, koji vladu i nepritomne zastupaju. Nu buduć da varmeđe najveću stranu inteligencije, stanovništva i imetka predstavljaju, treba da i najveći dio glasovah imaju, što se postići može, ako im se od svih glasovah dvie četvrti podiele, tretja četvrt neka se razdieli među gradove, okružja i akademiju, a ostali glasovi dat će se gori rečenoj gospodi. Osim toga, mnijem, da se starinsko pravo govorenja nijednomu književnomu plemicu ni unapried ne otme; ako pako to ne bi moglo proći, da se varmeđam radi inteligencije poda pravo, pošiljanja više poslanikah, ili da se podieli poklisarom nepribitnih pravo govorenja. Nadalje da se mjesto ustanovi, gdje će govornici besjediti, da se vodi dnevnik (diarium), i da svaki govornik smije latinski ili slavjanski progovoriti, jer slavjanski jezik držim ja za jedino spasonosni palladium domovine moje.

Govor održan 23. listopada 1847. u Hrvatskom saboru

[...] Izteklo je više od polovice stotlje, od kad su SS. i RR. kraljevinah ovih, po državnih poklisarih svojih, na Ugarskom saboru god. 1790., pismeno se izjavili: da prije nego si dadu magjarski jezik narinuti, vole narodni svoj jezik koji i po Ugarskoj velikom stranom naroda vlada, a javni svoj život uvesti i s njime zauvek svakomu tuđemu vrata zatvoriti. Misao ova širila se je tajno i sakrito po svih stranah domovine naše sve dosada, bez da je ikada tako opet na svjetlo došla, kao što, hvala Višnjemu, u sadašnje vreme, kad se toliko radi, da se tuđi jezik u domovinu nasu horvatsko-slavonsku silom uvede. S neizmernom radostju javlja zato govornik SS. i RR-vom u ime županije svoje, da i stališi varašdinski ništa tako goruće, tako sveto ne žele, nego da im se jezik njihov materinski, koji kroz duga stotlje u tmuni i zaboravnosti tumaraše, na ono opet mesto podigne, koje mu Bog i narav odluči kod naroda našega, te da se sasvime u javni život uvede i da postane gospodujućim jezikom, kako mu to i pristoji u domovini našoj. - Uzroci želje ove mogli bi se nebrojeni navesti, govornik navodi samo jedan, i taj je: da bez procvetanja i gospodovanja narodnog jezika nijedan narod izobraziti se, duševno i materijalno napredovati, niti u duhu naroda i veka živeti ne može. S jezikom materinskim skočcane su sve želje i misli jednog naroda, jezik vodi milione i milione ljudih k jednoj sverhi, to i mi svi, koji smo ovde sakupljeni, bez da imamo jedan materinski jezik, bez da smo jedne kervi, ne bi imali nikad onih posve jednakih osobito narodnih interesah, koje sada imamo; ne bi se tako rado sastajali i vojevali za jednu obćenitu stvar, kao sto sada činimo. - Jednom rečju, slavni SS. i RR-vi., od stanja našeg jezika i narodnosti zavisila je naša prošastnost i sadašnjost; od stanja jezika i narodnosti zavisila je naša budućnost. Tko to ne veruje, neka pomisli samo dela našega naroda prošastna i sadašnja, i onda posledice delah ovih, to će se uveriti o istini mojih rečih. – Naš narod, sl. SS. i RR-vi., od zabalkanskih krajevah dao je u vreme pervog prosvećenja europejskog starim slavnim Gerkom perve pesnike i filozofe; ali obljubivsi gerčki jezik, to zanemariivši svoj, nestalo mu je uspomene, kao da ga onda ni na svetu nije bilo. Naš narod iz ovih krajevah i susednih državah dao je Rimu najboljih vojnikah, koji su svet podjarmljivali Rimu, dao mu je slavne vođe i još slavnije care, koji su i ove države

uresili s prekrasnim gradovi i nasipali materijalnim blagom; ali isti ovaj narod, ne imajuć ponosa narodnog, ne mareć za svoj jezik, nego poprimivši jezik rimski, ostao je pod terhom rimskoga duha sakrit svetu, kao što su sada sakriti porušeni oni gradovi, kao sto su izčeznula materijalna ona bogatstva zasipana zemljom. - Naš narod dao je turskomu carstvu najslavnije vezire, vojvode i podkraljeve, skidao je care s prestolja i podizao druge; ali ne imajući narodnog duha i ne braneći jezik s narodnostju, mora se još uvek u najlepših stranah južne Europe, kao što i u velikoj strani naše domovine horvatske, klanjati šaki turko-azijatskih tiranah. - Naš narod doveo je na ugarsko prestolje najslavniju liniju anjousku s Karlom Robertom, poverio je prvi kraljestvo ugarsko blagovladajućoj kući habsburškoj pod Ferdinandom I, dao je Ugarskoj perve junake i mnoge glasovite spisatelje, kao što i pradedove najslavnijim sadašnjim familijam ugarskim, čim je zajedno branio granice od Ugarske i Europe proti navalam neprijateljeh kerščanstva; ali ne mareći za svoj jezik, ne uzderzavajući mu slobodni duh i ljubeći bolje rimski, magjarski i nemački duh i jezik, ostao je pokraj narodnostih ovih u neznanstvu i siromaštvu sve dosada. - Isto tako podignuo je naš narod u Dalmaciji i Primorju mletačku vladu na veliku silu i moć, ali poprimivši mletačko-talijanski duh i jezik, čami jos i sada pod tuđinstvom i neljudskim onim nehajstvom za sve, što je narodno. Još je i naš narod vladao u mnogih zemljah južne Europe i stranah malo-azijatskih, ali ne uzderzavajući svoj jezik, ne ima mu sada ni traga u onih deržavah, jedina imena ondašnjih starinskih gradovah i mestah, rekah i gorah zaostavša u našem jeziku, toliki su spomenici fizične veličine, a slabosti narodnog duha i naroda našega. Pa toliki nauk prošastnosti ne može još sada u domovini našoj raztopiti nekoja ledena serca za ono, za što bi najbolje plamtiti morala, za ono, što isti magjarski domorodci vele: da im je draže nego život i blago, svetije nego ista sloboda i konstitucija. Pa isti ovi ljudi videti bi mogli, kako starih Gerkah i Rimljanah, premda ih je, kao naroda skoro nestalo, ipak im jošte neumerli duh i slava u jeziku njihovom po celom svetu živi; vide u sadašnjosti i kod nas samih, kako od ovo dvanaest godinah, što se jezik naš i narodnost naša opet podizati počimlje, domovina naša tako napreduje, kako sto i sto letah napredovala nije. Što bi stoperv onda bilo, kad bi nas jezik posve gospodujućim postao, kad bi ga svaki clan domovine učiti se, ceniti i podupirati morao? Nu ipak se još mnogi protive podignutju njegovome. Da vidimo dakle uzroke one, koji se navađaju proti uvedjenju jezika u poslove javne.

Pervi je uzrok, kako oni vele, zakon ili statut naš od g.1805., koji je načinjen na saboru našem za jezik latinski; ali primetiti valja k tomu, da statut ovaj glasi proti jezikom tuđim (contra lingual extraneas), nipošto pako proti domaćemu materinskomu; nu ako bi i proti ovomu bio, ipak se može na istom ovom mestu, s privoljenjem kraljevim, uništiti, kao što je na mestu ovom i sačinjen; a tom dakle prečke ne vidimo. - Drugi je uzrok taj, budući da se bolji ne zna, da još sada k tomu vreme došlo nije, da se jezik naš u javni život uvede. Oni, koji to tvrde, ne bi zaisto naći bili mogli manje temeljitoga uzroka, nego što je ovaj. Čudnovato zaisto! Sav naš narod viče, sva nas Europa uči, da ako se hoćemo spasiti od propadnutja duhovnog i političkog, treba da uvedemo što berže jezik svoj u javni život: pa nato odgovara nekoliko ljudih u županijskih spravištih, da nije k tomu još vremena. Naši zapisnici deržavnih saborah, osobito od god. 1527. i 1629., kao što i svi skoro arkivi županijski i varoški svedoče nam, da je jezik naš i negda pokraj gospodujućeg latinskog bio upotrebljavan u javnom životu, u pismu i govoru; a sada nam se veli, da nije k tomu još vremena, da bi se malo više razširio i gospodstvo preuzeo. - Jos prije sto godinah čitala se je misa po Zagorju, osobito u Radoboju, u horvatskom jeziku, i najvećji službenici kao i gospoda i gospoje pisali su javna i privatna pisma u

narodnom jeziku, a sada, kad se već po svih skoro gradovih prodikuje nemački, kad nam gospoda i gospoje počimlju zaboravljati svoj jezik, kad nam se deca odhranjuju nemački i magjarski, talijanski i francezki, samo ne narodno; kad nam se od svih stranah groze s tuđim jezikom, i kada se usred domovine naše po županijskih dvorana prepoveda I progovoriti a našem horvatskom i slavonskom jeziku, kao što se je to prije dva-tri leta dogodilo u Varaždinu, a ove godine u verovitičkoj varmeđi; sada se veli: "da nije još vreme došlo, da narodnost našu i budućnost oslobodimo s podignutjem narodnog jezika?" -Ako ovo iz onoga, što sam naveo, sledi, onda se je svet preokrenuo i logike je nestalo. - Tretji i najvažnii razlog, koji se protivi uveđenju narodnoga jezika i uništenju statuta god. 1806. navada, jest odnošenje naše prama dikasterijam i županijam ugarskim, i odnošenje prama vladi i kralju. - Što se ugarskih dikasterijah tiče, premda još uvek se ufamo, da ćemo, ako ne posve osobita, ono barem stranom posebne odseke u dikasterijah za nas dobiti; ne vidimo ipak u sadašnjem našem stanju velikih teškoćah, budući da je već dosta skerbilo za nas zakonotvorstvo, koje zapoveda, da kod svih dikasterijah ljudi našega naroda u pravednom razmerju (in justa proportione) namešteni biti moraju, što nam se također mnogimi rezolucijami kraljevskimi obećaje, od onih pako rečenih ljudih moramo zaisto svakako zahtevati, da naš jezik dobro nauče, zašto oni sva pisma naša i prevadati i tumačiti imaju. U tom dakle velikih teškoćah ne ima; još manje pako vidimo teškoćah radi dopisivanja s ugarskim županijami, budući da znamo, kako već sada većja stranka od njih tverdi, da na naše latinske dopise ne razumije, pa ih ipak primati mora. - Zato će Magjarom svejedno biti, ako oni jednom ili drugom nerazumljivom jeziku dopise primali budu, tim dražiji im pako dopisi u našem jeziku biti moraju, jer je jezik bratje njihove i jezik takov, kog mnogi u svakoj skoro varmeđi ugarskoj, kao materinski, s materinskim mlekom usisaju, i nadalje, jer dobro znadu, da i mi iz bratinske ljubavi njihove magjarske dopise primamo, koje kod nas posve redki ili nitko ne razumije. - U tom dakle velikih zaprekah opet ne ima.

Ostaje nam sada odnošenje prama vladi i kralju; nu ako promotrimo, da bi po smislu šlanka 48. god. 1537. i kod iste vlade našega naroda ljudi namešteni biti morali, to da i tamo, kao i kod dikasterijah, prevoditeljah naših pisamah naći bi se moglo, ne moramo nalaziti i u tom odnošenju velikih teškoćah, tim manje, jer se tvrdo ufati možemo, da milostivni naš kralj, koji se je sa svom svetlom kućom tako dobro naučio šeško-slavjanski jezik, i koji sve skoro austrijanske jezike znade, ako se baš nas jezik i učio ne bude, neće ipak zanemariti i za malo ceniti jezik našega naroda, koji je kući austrijanskoj uvek bez iznimke veran bio, koji počemši od talijanskih granicah sve dolí do vlaške zemlje dan i noc pod oružjem za njega bdije i straži, i kojemu je narodu Ferdinand I. i Leopold I., Josip I. i Franjo I. pismeno u najvećjih pogibeljih kraljevstva obećao, da će ga uvek i u svemu, kao što i nemačke svoje podložnike, ceniti i uvažavati. -Mi vidimo, sl. SS. i RR-vi., da ako samo hoćemo, za podignutje narodnoga jezika nikakvih velikih prečkah imali ne budemo; od nas zavisi sada, da želji našega naroda zadovoljimo, i zaisto deržeći se istoga Svetoga pisma, koje veli: "elige vitam, ut et tu vivas et semen tuum", glasuje gov. a ime slavne varmeđe varaždinske, da se živi naš jezik narodni posve i u svemu na ono isto mesto uzvisi, na kojem bijaše dosada mertvi jezik rimski ili latinski. [...]